

VÆKSTEN ER SLUT -

TILBAGE TIL FREMTIDEN

Af Egon Kjær Sørensen, formand for Landsforeningen Frie Bønder – Levende Land

“Væksten er slut – tilbage til fremtiden”. Første del af denne overskrift er et direkte citat fra danske svineproducenters kongres i Herning i efteråret 2005. En bemærkelsesværdig udtalelse, al den stund, at det fra forrige års kongres lød, at der var plads til fire millioner svin mere i Danmark.

Det er en meget dramatisk holdningsændring på blot et år. Enten har troen på vækst ikke hvilet på reelle økonomiske forudsætninger, eller også må der være sket dramatiske økonomiske ændringer i løbet af det forløbne år.

Det sidste er ikke tilfældet. Renten er stadig historisk lav. Der har ikke været store ændringer i dollarkursen, og noteringen på slagtesvin er stort set uændret. Jordpriserne har været stigende, men ikke til skade for de af os, der i forvejen råder over et stykke jord. Ved at belåne stigningen på det vi i forvejen ejer, kan vi købe det næste stykke, eller låne til at leve for, hvis bedriften ikke giver overskud.

I virkeligheden kan enhver dansk forbruger i butikkernes kølediske selv konstatere årsagen til svineproducenternes holdningsændring. Side om side ligger der pålæg fremstillet i Danmark (DK) og pålæg fra Polen (PL), men hvor det polske koster ca. 40 procent mindre end det danske. Som en kuriositet er det værd at nævne, at kødet fra Polen kommer fra grise, der er produceret af danske bønder, der har etableret sig i Polen. Med støtte fra den danske stat via IØ-fonden i Udenrigsministeriet. Kødet er forarbejdet på et polsk slagteri, der også er ejet af danske bønder, nemlig Danish Prime.

Når de danske svineproducenter har svært ved at fastholde hjemmemarkedsandelen, skyldes det altså ikke udenlandsk konkurrence, men blot konkurrence fra de klogeste af de danske svineproducenter. Dem, der har set skriften på væggen, nemlig at svineproduktion i Danmark ikke længere er økonomisk bæredygtigt.

På eksportmarkederne er der også store problemer, fordi et land som Brasilien presser sig på som en ubehagelig konkurrent. De kan jo hente soya-foderet til grisene lige uden for døren, mens de danske producenter skal have foderet fragtet hertil.

I bund og grund er der tale om en svinesalgskrise, der meget ligner kornsalgskrisen i slutningen af 1800-tallet. Indtil da havde det danske landbrug været stort set selvforsynende med animalske fødevarer og med et overskud af korn, som blev eksporteret til de omkringliggende lande, hvor landbrugsjorden ikke muliggjorde dyrkning af korn.

Men et teknologisk kvantespring i anden halvdel af 1800-tallet, nemlig opfindelsen af damplokomotiver og dampskibe, satte den danske driftsform under et hårdt økonomisk pres.

Presset kom fra korn fra den udstrakte amerikanske prærie. Leveret på kajen i København var prisen billigere end for det korn, der kom ind fra Sjællands bønder.

En af følgerne blev, at flere hundredetusinde fattige landarbejdere emigrerede, mens næsten lige så mange søgte mod byerne. Her blev de opsuget af den begyndende industrialisering, der også voksede frem på baggrund af dampen som drivkraft.

En anden følge var en total omlægning af det danske landbrug. De danske bønder droppede kornet, så produktionen først og fremmest blev baseret på en serie af animalske produkter. Herved kunne man ved at bruge eget korn til foder lægge en merværdi ind i dette, frem for at skulle sælge kornet til under produktionsprisen.

Forudsætningen for denne udvikling var etablering af forarbejdningsvirksomheder, der ud over at færdiggøre varerne til forbrugerne også tog sig af markedsføring og salg. Det var ikke opgaver, den enkelte bonde kunne magte.

Disse virksomheder var nødvendige. Det indså en række fremsynede præster og lærere over det ganske land, og de tog initiativ til at starte andelsvirksomheder, hvor man stemmer efter hoveder og ikke høvder. Formandsposter tog de aldrig, men som sekretærer havde de et fast greb om udviklingen.

Det næste skridt i denne virksomhedsudvikling var at oprette fælles eksportselskaber og fælles varemærker som f.eks Lurpak. På dette tidspunkt var der stadig tale om selvstændige, meget lokalt baserede selskaber, der blot samarbejde på eksportmarkederne. Det betød også, at produkterne var lokalt producerede. En Samsø-ost kom fra Samsø, og var ikke blot et navn på en ost. Den rummede også en fortælling om øen Samsø og dens bønder.

Da det stigende befolkningstal omkring år 1900 øgede behovet for beskæftigelse på landet, blev udstykningerne af husmandsbrug sat i værk. Herved skabtes tusindvis af nye bosteder i de åbne land. Det var de store præstegårde og enorme godser fra enevældens tid, der måtte afgive noget jord til en forøget animalsk produktion.

Produktionen voksede, javel - men slet ikke i sammenligning med den vækst, der nu er slut. Den begynder i midten af 1960-erne, hvor Danmark efter det første afslag på optagelse i EF rent økonomisk befandt sig i den såkaldte ventesaletperiode, med øgede nationale tilskud til det danske landbrug.

I den periode opstod der et slangudtryk: "det er noget være gylle", blandt unge mennesker. Gyllen var kommet for at blive, men ikke mange vidste, hvad det var på det tidspunkt.

Men opdagelsen af at man ved at lade husdyr gå på spalter uden strøelse, kan fjerne deres afføring og urin fra staldene ved at trykke på en knap, løftede en meget tung arbejdsbyrde fra bøndernes skuldre. På samme tid kom den automatiske fodring også til, og den gjorde hverdagen endnu lettere. Ikke alene lettere, men også meget billigere, for elektricitet koster ikke meget i forhold til den energi, men får for pengene.

Hvis en person med stillesiddende arbejde kunne tappe sin nødvendige energi fra en stikkontakt, ville han ikke komme til at betale for meget mere end to kWh om dagen. Derfor begyndte udskildningløbet her.

De bønder, der investerede i teknik, trak fra de, der stædigt hold fast ved skovl og trillebør. Resultatet blev hurtigt færre og færre landmænd, der nu kaldte sig producenter, til at producere flere og flere svin. De store danske producenter i Danmark udkonkurrerede de små danske bønder i Danmark, men det stoppede ikke ved det. Nu udkonkurrerer de store danske producenter i udlandet, de store danske producenter hjemme i Danmark. I dagens landbrug er frænde frænde værst.

Derfor er svinesalgskrisen kommet over os, og den kradser hårdt. De store producenter kræver allerede hjælp fra staten, i form af lempeligere arealkrav, fordi de selv samme producenter i deres indbyrdes konkurrence har presset prisen på produktionsjord op. Økonomisk hjælp vil kun købe dem en stakket frist, for grise som et ensartet industriprodukt kan fremstilles billigere andre steder end i Danmark.

Og ensartede produkter er, hvad den nuværende andelsbevægelse er ekspert i at producere. Produktionen er ensrettet mod eksport, og det er helt nødvendigt, da fire ud fem danskproducerede grise skal eksporteres, - vi kan simpelthen ikke spise dem selv. Men netop det faktum gør, at også svineproducenternes fremtid ligger i udlandet og ikke i Danmark.

Kvægsektoren var, indtil kvotebørsens indførelse, ikke nær så industrialiseret som svinebruget, men netop børsen med handel af mælkekvoter har medført, at Danmark har udviklet de største malkekvægsbesætninger i Europa. Samtidig står over halvdelen af alle danske malkekøer i stalde, der er under fem år gamle. Det indikerer en høj gældsprocent, og med faldende mælkepriser har mælkeproducenterne begivet sig ud på den samme rutchebane som svineproducenterne.

Hvad angår gæld, så er det betegnende, at danske landmænd ikke – selv ikke i en periode hvor renten er rekordlav - nedbringer deres gæld. De lader den vokse og vokse. Alene i 2004 steg landbrugets samlede gæld med 18 mia. kr., og danske landmænd er i dag med en gældsprocent på over de 60, de mest forgældede overhovedet i det samlede EU.

Når gælden stiger i en periode, hvor indtægterne er vigende, vil en almindelig lønmodtager blive kaldt til møde i banken. Tilsyneladende sker der ikke det samme med svineproducenterne, måske fordi de fortsatte værdistigninger på jord gør, at kreditgavernes sikkerhed ikke er truet.

Men hvad sker der, den dag hvor jordpriserne falder, fordi ingen længere har brug for jorden til at køre gylle på? Eller den dag, der snart kommer, hvor flere danske smågrise køres sydpå til opfedning end der slagtes herhjemme? Da vil krisen for alvor ramme de danske produktionslandbrug. Og hvad gør vi så?

Der tegner sig tre muligheder: vi kan øge statsstøtten, vi kan lade stå til, - eller vi kunne begynde at opstille forskellige fremtidsmodeller for landbruget i Danmark, når produktionslandbrugenes tid udrinder.

Nu er vi fremme ved overskriftens anden halvdel :TILBAGE TIL FREMTIDEN. Den er hentet fra den uafhængige landboorganisation, Frie bønder – Levende land.

“Tilbage til fremtiden” betyder ikke, at vi skal tilbage til Jens Hansens bondegård med trillebør, skovl og stokroser, men at vi skal lære af fortidens landbrug og erfaringer i den nuværende situation, hvor produktionslandbruget befinder sig i den samme krise som ramte beklædningsindustrien, lige før den blev udflaget.

Det er en gammel sandhed, at det eneste man kan lære af Historien, er, at man intet kan lære, fordi den aldrig gentager sig selv.

Det er for så vidt rigtigt, for vi kan ikke gentage den forandring, der skete som følge af kornsalgskrisen. En ændring, der i virkeligheden kom til at danne grundlag for landbruget som det bærende eksporterhverv gennem store dele af det 20. århundrede.

Men hvis vi ikke i tide begynder at opstille modeller for et fremtidigt dansk landbrug, ender det måske med et totalt sammenbrud, med alvorlige økonomiske følger, ikke kun for de nuværende producenter, men også for kreditgiverne. I den forbindelse er det værd at bemærke, at disse ikke er store tanke med anonyme penge, der er lånt ud til produktionslandbruget, men at pengene stammer fra hr. og fru Jensens pensionsopsparing.

Krisen er derfor ikke et problem, der kun berører landbrugere, men hele samfundet.

Økonomisk holder landbruget hele samfundet som gidsler. Tilsyneladende er det ikke gået op for de bevilgende myndigheder, for det eneste, der afsættes penge til i disse år, er forskning i, hvorledes de negative miljømæssige følger af produktionslandbruget kan afhjælpes, så disse landbrug kan vokse sig endnu større.

For eksempel er der under landdistriktsmidlerne afsat et tocifret millionbeløb til at forske i, hvorfor gylle lugter... Man kunne blot spørge en hvilken som helst bonde, for svaret ligger lige for: svinefabrikker lugter, fordi der er samlet for mange svin på for lidt plads.

De mange millioner ville være givet bedre ud til en forskning i, hvorfor så mange små landbrug ophører med en dyreetisk bedre produktion og sælger jorden til de stadig færre, men hastigt voksende produktionslandmænd.

En sådan forskning vil kunne danne grundlag for en landdistriktpolitik, hvor flere mindre landbrug i fremtidens globaliserede verden ville kunne vokse frem som levende landbrug, der sikrer, at det danske landskab fortsat kan vedblive at fremstå som et rigt kulturlandskab, omend større arealer end nu vil overgå til menneskabt “vild” natur.

Under alle omstændigheder vil fremtidens danske landbrug blive meget anderledes, fordi vi som befolkning har vænnet os til at have en ekstrem kort arbejdstid. Fremtidens landbrug vil ikke som fortidens kunne kræve en arbejdsindsats på 10 timer dagligt, 365 dage om året. Udviklingen vil også være stærkt afhængig af, at den nuværende indkomstudvikling i samfundet fortsætter, så en større del af befolkningen igen tager sig råd til at købe mad med historie. Det er en positiv udvikling, de af os, der selv afsætter en del af vore produkter, allerede kan mærke. Der spørges ikke længere så meget om prisen, når blot historien er god nok.

Den nye tids landmænd er for de flestes vedkommende ikke kun landmænd, men som gamle dages husmænd har han en indtægt ved siden af. Enten på deltid eller fuldtid. Nu ikke ved at køre mælketur, eller arbejde for gårdejerne i høst- og roesæsonen, men måske er han ingeniør, skolelærer eller noget lignende. Han er flyttet på landet med sin familie, fordi der er lys og luft og plads til børnene. Ved at bo her kan han give sine børn et meningsfuldt ansvar for andre levende væsner, og der kan opstå et reelt arbejdsfællesskab for alle familiens medlemmer. Det er den form for samvær, andre kalder kvalitetstid, og som de betaler for i dyre domme i badelande og oplevelsesparker.

På bordet er der mad, som familien har fulgt fra jord til bord, for der er intet så afstressende som at passe have og husdyr, efter en arbejdsdag med masser af telefonkontakter, mails og møder. For slet ikke at tale om, hvordan det er selv at bygge stald og lade.

Fremtidens landmand har ikke en stor besætning, men han vælger måske at holde kvæg af en af de gamle bevaringsværdige racer. Det giver et godt salgsargument, for det er ikke enhver vært beskåret at servere bøffer fra en kvægrace, der kun eksisterer nogle få hundrede af. Når familien skal på ferie eller blot skal holde fri, træder time-banken ind. I et samarbejde mellem en fire-fem frie bønder hjælper man hinanden med afløsning og tilsyn, således at fritidslivet for den nye tids bønder ikke adskiller sig fra det, som alle andre mennesker har. Den samme gruppe er måske sammen om de nødvendige maskiner til markdriften, ligesom de mere erfarne hjælper de nye og uerfarne i gang. Man står hinanden bi med råd og dåd. Denne nye tids bonde, har ikke en uddannelse fra en landbrugsskole, men sammen med sin ægtefælle/samlever og deres børn deltager han i de sommerferiekurser for frie bønder, der arrangeres i et samarbejde mellem Frie bønder-Levende land og Båring Højskole på Fyn. En højskoleuddannelse, der skaber bønder med holdninger til dyrevelfærd, natur og miljø, og hvor ikke kun økonomi tæller. For ham skal husdyr være levende væsner i vore hænder, og ikke numre på et samleband. Den jord, han forvalter, har han til låns fra vore forfædre, og han ved, at han skal give den videre til vore børn. Med andre ord, hans landbrug piner ikke flest mulig penge ud af dyr og jord.

Men for at det skal kunne komme til at gå sådan, så er der nogle forudsætninger, der skal opfyldes. I dagens Danmark kæmmes alle landbrug - store som små - over en kam, når det

gælder offentlige kontroltilsyn og gebyrer. Grunden hertil er, at i det politiske billede findes der kun produktionslandbrug i Danmark. Det er slet ikke tilfældet, der eksisterer stadig mange små og mellemstore brug, men de er under et urimeligt pres, fordi de uanset størrelsen betragtes som industri. Det er helt i orden at en udvidelse på et produktionslandbrug skal miljøgodkendes, men at en fri bonde skal søge om myndighedernes tilladelse for at udvide sin besætning fra 35 til 37 køer er mere end tåbeligt.

Der må også ske lempelser i adgangen til jorden, der i dag er reserveret produktionsbrugenes videre udvikling. Mindre jordbrugere uden landbrugsfaglig uddannelse må slet ikke købe tillægsjord efter de gældende regler, og det bør ændres. I forbindelse med produktionslandbrugenes udflagning må der åbnes mulighed for tilbagekøb af jord til alle de nedlagte landbrug, således at vi ved genudstykning af produktionslandbrugene undgår unødvendigt byggeri i det åbne land.

Hvad angår moms-refusion, må der også ændringer til. Nu er det således, at et mindre brug ikke får anerkendt negativ moms over en længere årrække, hvilket umuliggør en langsom opbygning af landbruget efter "kønen med æggene-princippet", en økonomisk klog metode, da det minimere lånebehovet, når man kun investerer for egne penge. Hvis man i stedet for negativ moms over f.eks. 10 år, låner en masse penge og skaber et underskud, der samlet set bliver lige så stort på et år, får man uden videre underskuddet refunderet.

Rundt om i landet findes der stadig en række små slagtehuse. Disse må sikres fortsatte eksistens- og udviklingsmuligheder, så dyrene kan blive slagtet så tæt på produktionsstedet som muligt. På samme måde må der stilles udviklingsmidler til rådighed for skabelse af andre typer af forarbejdningsvirksomheder, der er af en sådan størrelse, at de kan behandle forskellige kvaliteter - og ikke kun kvantiteter. Om disse virksomheder er ejet af producenterne eller er privatejede, er stort set underordnet, blot de er tilstede, eller kommer til stede når den ny tid oprinder.

At tiderne skifter, og at tiden er ved at rinde ud for produktionslandbruget i Danmark, er jeg ikke i tvivl om. Ej heller er jeg i tvivl om, at vi kan præge fremtidens danske landbrug, hvis vi som samfund allerede nu begynder at bygge fremtidens modeller.

Den her skitserede er en mulighed - der findes sikkert andre. Lad os få gang i debatten og modelbyggeriet!